

Staat van het Theater 2012. Donderdag 30 augustus, SSBA.

Jeroen De Man

Het jaar is 2069. Het eeuwfeest van de Actie Tomaat, onze allergeedmoedigste toneelrevolutie. Het is nacht, in 2069. Sterren fonkelen. De maan is roze. Haar licht schijnt door het oranje plafond en belicht een plek waar vier jongelui zitten, hangen en staan. Schaduwen van ver, fel belichte gezichten van dichtbij. Een groep, zijn ze, een jonge groep, drie mannen en een vrouw en ze gaan alles anders doen. Hun revolutie is die van de U-bocht: voor het theater van de toekomst dat zij gaan maken moeten ze het theater zoals 't ooit bestaan heeft heruitvinden.

Daar zitten ze, op een plekje in het midden van de overdekte binnentuin (het voormalige groene hart) die de kern vormt van Burchtmetropool, die is gebouwd op de asbestfundamenten van wat ooit de Randstad was. Het heilige groen is nauwkeurig afgemeten, ieder moet hier zijn tien verplichte wekelijkse recreatie-uren doorbrengen – en daaromheen vormt het aaneengeconglomereerde beton van alle woonkernen een volmaakte, volmaakt gesloten cirkel van bebouwing. Alles is zoals het zijn moet en alles blijft zoals het is – in die zekerheden zijn zij opgegroeid, dit viertal – maar doordat in hun bloed het kunst-gen zweeft zijn ze met die status quo van gevestigde orde en bereikt geluk niet tevreden. Hoe mooi het ook is, daar in die oranje waar ooit Boskoop, Oudewater en Alphen aan de Rijn te vinden waren, zij willen toch herrie schoppen.

Theatermaker David, een grote, grofgebouwde jongeman met linkse sympathieën, draait zijn synthetische vleesspies een tikkeltje neurotisch boven het neonvuur. Hij kijkt driftig naar Ellen, Jason en Cees, zijn mede-leden van het collectief dat op 't punt staat geboren te worden. Vandaag zullen ze werken

aan hun manifest. De grondwet van hun nieuwe theater, dat ze niet op ouderwetse wijze digitaal zullen verspreiden maar, volgens een nog veel archaischer methode, met de kracht van hun eigen longen vanaf de daken zullen schreeuwen – vanaf de gifgroene zonnepanelen, beter gezegd. De wereld weet het nog niet, de wereld gaat nog rustig zijn eigen gang, maar straks zal die wereld het weten: alles moet anders. Zij zijn het zat dat het theater kapot is getechnologiseerd. Ze willen theater weer bij de essentie brengen! En dat zullen ze bekend maken ook. Ze verfoeien de schouwburgen, die zijn geworden tot hologram-megaplexen. Per stadskwadrant één multitheater waar desnoods het hele vlakkevloer-aanbod van het seizoen op één avond er doorheen gejaagd kan worden. Gespeeld wordt er in die airco-zalen alleen nog maar door 3D greenscreen-acteurs. Maar niet live. Live is in 2069 allang dood. De kunst is virtueel geworden. Fouten worden niet meer gemaakt; het lelijke, maar ook het onverwachte, is afgeschaft: iedere stembuiging, iedere rol-interpretatie en elke denkbare regie-opvatting zijn opgeslagen in een exabyte-computergeheugen, dat in de toneelvolksmond ook wel ‘het nieuwe TIN’ genoemd wordt. En elke nieuwe voorstelling is niet meer dan de zoveelste configuratie van dat eeuwige bestand.

En dat moet dus anders.

Ellen neemt een vitaminepil en strijkt ondertussen met haar wijsvinger langs haar getrainde buikspieren; Jason jongleert met 3D geprinte tomaten. Cees, die dunnend haar heeft en mede daarom stilzwijgend tot de intellectueel van de groep is benoemd, probeert het manifest te schrijven. Op papier. Met een vulpen. Dat leek hun wel toepasselijk, maar makkelijk gaat het niet.

“Verdomme,” vloekt hij, “Hoe doe je dit?! Die letters lijken nergens naar, die hebben allemaal hun eigen idee over hoe ze eruit willen zien!” “Vroeger werd

dat 'een eigen handschrift' genoemd, weet Ellen, maar Cees vindt het een ellende. Het neonvuur wordt weerspiegeld in het zweet dat in straaltjes zijn bleke hals in druipt.

David ziet dat, „Hier! Hier! Kijk! Dit is het!“. „Waar heb je het over?“, vraagt Cees sloom. “Voel je voorhoofd man. Hier! Hier gaat het over. Dit is hoe het moet. Dit is wat wij willen. Ik ruik je man. Ruiken, jouw echte zweet, jouw lichaamsgeuren in mijn echte neus. Dat is het. Ja, dat is voor mij de essentie van theater.”

“Essentie?” vraagt theatermaker Jason sceptisch, terwijl hij zijn vers geprinte tomaat uitzuigt: “Is dat echt de essentie? Is dat wat ik wel eens heb gelezen: dat zo’n actrice, vlak voordat ze opging. een beetje parfum opspoot – dat rook je dan en dan was het echt? Echte kunst, omdat die chanel echt was?”

“Ja ook, tuurlijk, dat ook. Allemachtig! De daad van het ruiken, en de bron van wat je ruikt: niet chemisch en niet synthetisch, geen geurenprogrammering uit dat hypergeavanceerde Six Senses-orgel dat ze voor die kille voorstellingen van Toneelgroep Hologramsterdam gebruiken, maar echt zweet, lekker vies en bederfelijk. Schrijf op, Cees! Dit moet allemaal in ons manifest.”

“Ik geloof dat ik begrijp waar je heen wilt.” De ogen van Ellen worden groter, haar oren en haar wangen roder. “Zijn of niet zijn en niet meer, zet dat maar in dat manifest. Nooit meer aanzetten of uitzetten, zoals we dat in onze huiskamers doen. Theater, het oertheater dat van alle tijden is en dat wij weer gaan terugvinden en herbenoemen, dat heeft geen on- en off-knop, als dat eenmaal raast kun je het niet uitzetten, daar gaat het allemaal om.”

Cees voelt hoe onder zijn wijkende haargrens zijn schedel warm wordt. “Hoe schrijf ik dit nu precies op?”

Jason blijft stil en afstandelijk, maar Ellen en David highfiven elkaar. Ze zien het! Ze hebben het! David juicht van plezier. “Zo is theater begonnen, ooit. Met echte ervaringen voor echte zintuigen. misschien wel exact hier, bij een kampvuur – ooit heette het hier Aphen a/d Rijn, maar de Romeinen zijn hier ook al geweest, - dus wie weet wat er allemaal naar boven komt als je een beetje op die rivierklei stampt.”

Onze vier theatermakers worden actiever en wakkerder. Met alle historische kennis die ze in hun leven bij elkaar hebben gesprokkeld, beginnen ze over elkaar heen te buitelen. Cees verwoordt het grote verhaal, de rest vult aan:

“ ‘t Echte begin ligt nog ver weg, op de Peloponnesos, of daar ergens in die buurt: daar zitten die Grieken met z’n allen rondom een vuur; de stoere verhalen die ze elkaar vertellen worden steeds sterker en ook steeds langer, en dus willen ze een echt gebouw, voor de sfeer en de akoestiek – en hup, daar heb je Epidaurus al. Met echte toneelstukken, en randprogrammering en dagopbrengsten. “Als onkruid schiet de kunst hoog op...”

Wat toen begon heeft ongestoord allerlei cultuurfasen overleefd totdat het gezonde verstand, het consumentisme en de technologie van de eenentwintigste eeuw er definitief een einde aan maakten. En bij dat einde wensen zij zich niet neer te leggen. ‘Definitief’ bestaat niet – ook niet in 2069. Als we willen kunnen we terug naar de bron – met echte dimensies, echte gebeurtenissen en vermoeidheid die echt is doordat er echte tijd voorbij gaat.

Maar revoluties.... Omwentelingen... Bestaan die eigenlijk wel? Wat hebben die paar mufte tomaten van een eeuw geleden daar nu aan kunnen veranderen aan wat blijkbaar gebeuren moest? Wat hebben die tegengehouden? Daar komt ons viertal niet echt uit, maar ze weten wel zeker dat er toen naar iets échts gezocht werd en dat zij dat nu opnieuw gaan doen.

“Kijk”, begint Jason Koeltjes, “De grote instituten raakten toen uit de gratie en gingen op een lager pitje, verdwenen zelfs, leek het. En ja er ontstonden tientallen nieuwe kleine groepen. Er was geld voor het onvanzelfsprekende. De ondernemers, de fittest moesten hun geld afstaan aan de non-fittest. Maar die stierven allemaal uit. En de topinstellingen kwamen weer terug. Onkruid, als champignons uit de grond gesprongen en pakten al het experimentele geld in. Wat nou revolutie. Ik zeg Mickery fetisjisme.”

“Jason jason jason, Wij zijn non-fittest. Wij zijn geen ondernemers, niet omdat we niet willen, maar dat kunnen wij niet, we zijn wel kunstenaars. Wij krijgen geen engagement bij Toneelgroep Hologramsterdam. Niemand in het vak zit op ons te wachten, maar wij ook niet op hen. Ik verdien wat bij in vitamineshop, jij in de 3dprintstudio, maar 's avond gaan we aan de slag. We moeten blijven dromen. “Waarom een revolutie beginnen als het gedoemd is te mislukken?” Ik zeg waarom niet. We zijn jong, iedereen waarschuwt ons voor valkuilen, ik zeg laten we erin springen. Jason, vergeet je niet wat er in de cultuur periode 2013-2019 gebeurde?” Ellen pakt er een stapel vergeelde TM's bij. “Die kan je afschrijven als een saaie, tuttige tijd. Waarin er aanvankelijk weinig gebeurde en iedereen op z'n plek bleef zitten. Waarin de grote toneelclubs lekker bleven doen wat ze hadden bedacht, namelijk hun publiek behagen. Waarin het Theaterinstituut te gronde ging, maar in 2021 toch weer open ging, met Europese ontwikkelingssubsidie.” Steeds fanatieker en met een steeds roder hoofd brengt Ellen al het heil en onheil in herinnering. “De tijd waarin Jan Zoet eigenaar-directeur werd van het Kunstenfestivaldesarts in Brussel. Jos Thie directeur werd efteling theaterproducties. Mirjam Koen en Gerrit Timmers De Utrechtse Spelen overnamen. Susanne Kennedy het Nationaal overnam. Dirk Tanghe weer naar Nederland kwam. Bianca van der Groot 4 keer op een rij de theo d'or won. De jaren waarin Marcus Azzini het Holland festival ging leiden en

meteen liet fuseren met de Amsterdam Fashion Week. Waarin Eric de Vroedt naar Zwitserland vertrok en gillend terug kwam toen zijn komedie over foute horloges door 't publiek niet begrepen werd. Waarin Ilay den Boer voorstellingen maakte over z'n halfbroer, z'n bastaardzoon en de neef van de Palestijnse vriendin van de tante van z'n broers zus –De usual shit en de gebruikelijke stoelendans, zeg maar. Is allemaal waar. Maar als je denkt dat dat álles is geweest, Jason, dan vergeet je de revolutie van 2016.”

”Actie zeep?”, Jason kijkt er nogal lacherig bij wanneer hij dit opgooit.

”Juist!” kopt David in, die al langer niets heeft gezegd dan goed is voor zijn reputatie in deze club.

”Maar David, je kent de uitspraak toch: Actie zeep is om zeep”. Wat heeft die hele actie nou opgeleverd?

“Het lijkt weinig. Maar het was een beginpunt voor een hele stroom van acties. Een grote katalysator.”

“Natuurlijk”, vult Ellen aan. “Je hebt een punt Jason, gefrustreerde theatermakers die blokken zeep begonnen te gooien naar soapsterren en bekende Nederlanders op het podium, dat was inhoudelijk niet erg sterk. Maar er gebeurde wat. Ivo van Hove werd voor het leven benoemd tot artistiek leider van de Schaubühne in Berlijn en de jonge wolven verscheurden Toneelgroep Amsterdam. Dat hield op te bestaan Jason. Dat was enorm groot, toen. Een ander voorbeeld: Matthijs Rümke van het Zuidelijk Toneel.

“Van het wat?”, vraagt Cees, die anders behoorlijk op de hoogte is van namen van gezelschappen door de jaren heen.

“Het Zuidelijk Toneel”, verklaart David, dat was ooit, decennialang, het beste gezelschap van Nederland en dat heeft die Rümke-gast met zijn lolbroeken-geilheid binnen een paar seizoenen totaal verprutst.

“Ja, die dus”, vervolgt Ellen, “Rümke werd uiteindelijk, in 2016, door zijn paar laatst overgebleven werknemers, hardhandig, met hooivorken en fakkels, z’n kantoor uitgeflikkerd. Hadden ze natuurlijk allang eerder moeten doen, maar het geeft in elk geval aan dat die revolutie toch echt wel een paar stormvlagen ontketend heeft.”.

“Stormvlagen. Mooi gezegd, Ellen”, zegt Jason. “Maar dan toch weer mijn vraag: Wat hebben zogenaamde revoluties voor zin als daarna alles toch weer bij het oude terugkomt? Moeten wij dan nu een revolutie beginnen? Terwijl alles zich alleen maar herhaalt? Deze golfbeweging, van terug naar de basis van het theater dan naar een basisinfrastructuur voor het theater, die dan weer slopen en dan weer terug naar de basis... ‘All the way, over and over again’ tot aan nu: 2069?”

Nu breek ik door jullie verhaal heen. Jason, David, Cees en Ellen, vergeef het me. Jullie hebben nog de hele nacht bij dat neonvuur om eruit te komen wat er in dat manifest voor de tweeëntwintigste eeuw moet komen te staan – maar ik heb nog maar vier minuten voor deze speech. Dus ik versnel het een beetje.

Jonge mensen met talent, daar kan je de grachten mee dempen. Je moet meer dan alleen talent om hebben om theater te spelen, te maken, te regisseren en te schrijven. Je moet juist, meer dan ooit, het talent hebben om op de juiste tijd en op de juiste plek te zijn. Het is survival of the fittest – en de non-fittest, de displaced theaterkunstenaar die niet snel, slim, mooi en/of krachtig genoeg is om vruchtbare grond te claimen, die kan wegwezen. Jammer voor je, ga maar iets anders doen. Velen zijn geroepen, maar slechts weinigen uitverkoren.

Dit is een kapitalistische, liberale vrucht, die ik uit mijn mond laat rollen. Een darwinistisch monster. En wij vinden, met z'n allen: Darwin, die had een punt. Nu heeft op zich iedereen een punt, ook Rita Verdonk had er één, ook Anders Breivik en Tanja Nijmeijer. Waarschijnlijk heeft ook James Holmes uit Denver (De Batman schutter uit Colorado) een punt – al kunnen wij niet bevroeden welk. Dat is nogal makkelijk allemaal. Maar Darwin... Darwin had er heel veel. Nu de intellectuelen god in het haaruur hebben gegooid, is Darwin een heilige. Maar wist Darwin wel van homoseksuele apen en de necrofiele pinguïns? Begreep hij het nut van de afwijking?

Nu ga ik iets beweren. Enkele zinnen om de kapitalistische tijdsgeest tegen te gaan.

“Ons theater heeft nood aan necrofiele pinguïns! Opportunistische mannetjeseenden zijn er genoeg, die dempen de grachten al zo hard dat het water over de kanten stroomt.”

Ik ben hoopvol voor de fittest, voor die mannetjeseenden, die komen er wel. Die vinden wel een weg. Overheidssubsidie is niet het enige middel dat voor hem of haar bestaat. Vers van de toneelschool heb je nog geen torenhoge vaste lasten, dus je kan met minder wonderen verrichten. Vindt zielsverwanten, richt een groep op, kook met elkaar. Vraag gezelschappen om tijdelijk mee te mogen varen in hun publiciteit. Iedereen is bereid om elkaar te helpen, is mijn ervaring. Vraag een grootbedrijf om stage te lopen. Fix dingen, jullie kunnen dat. Steel je decors en kostuums. Breng ze weer netjes terug als je project klaar is. En heb je een wereldhit, hou die spullen dan bij je. Nogmaals: over de fittest, de slimmeriken, de cultureel ondernemers maak ik me geen zorgen.

Wat mijn punt is dat ik vanavond een lans wil breken voor de gek, voor de nar. Voor de geek, de weirdo, de hondsdolle kunstenaar. De non-fittest, waarvan iedereen op de toneelschool weet: deze is bijzonder, maar hij of zij kan niks regelen. Dát talentje is er niet bij geleverd. Haar verdienmodel heeft ze nog niet gevonden. Maar alle fantasie die ik in mijn hele lichaam heb, die heeft zij in haar pink. Een type als Laura van Dolron, toen ze net van de toneelschool kwam. Nu beweren jullie allemaal dat jullie er al bij waren toen ze wonderslof voorstellingen maakte. Maar de bobo's en de beleidsmakers lustten er in de beginjaren echt nog geen droog brood van en zij vonden standup philosophy niets anders dan een onsubsidiële term.

Toch is dat waar we het van moeten hebben. Het zijn de onmogelijke Laura's die onze wereld mogelijk maken.

Ik bepleit een reactie op dit bestel. Het bestel van de regels en van de doelstellingen. Het systeem dat bereid is je een plek te geven als je je aan de regels houdt. En snoeihard is als je afwijkt. Als Dik Boutkan een met de hand geschreven onleesbare subsidie aanvraag indient, waar de noodzaak vanaf knalt, dan was het twintig jaar geleden nog denkbaar dat zo'n plan werd gehonoreerd, maar nu kan dat echt niet meer. Nee nu zijn we professioneel geworden. Nu hebben wij als kunstenaars ons teveel vereenzelvigd met al die efficiënte redelijkheid. Met dat irritante 'regels-zijn-regels'-systeem. Met die dodelijke 'ergens-moeten-we-de-lijn-trekken'-logica. Met die verstikkende 'wienk-jij-dat-er-op-jou-te-wachten-zit'-vraagstelling.

Het theatersysteem van de Ton Lutz Prijs-winnaars, want "dan kan je carrière beginnen." Met zo'n prijsje val je in de markt te zetten – en met alleen maar je werk, hoe bijzonder het ook is, kan dat allang niet meer. Hou me ten goede: de meeste Ton Lutz Prijs-winnaars ken ik en die vind ik allemaal rete-goed, daar

gaat het niet om, maar dat hele systeem is toch irritant. Die stempel, dat uitverkorene, zodat je een vrijbrief krijgt en meer kans maakt op subsidie en andere potjes.

Ik zet mijn geld – geld dat ik niet heb, dus het moet subsidiegeld zijn – ik zet mijn geld in op de mensen die geen directe aansluiting vinden bij dit systeem. Die niet direct na de toneelschool hun stijl vinden. Ik zet mijn geld in op de acteurs, makers en regisseurs die weigeren het prille authentieke in te leveren om een kopie te worden van hun artistiek leider. Mijn gok levert weinig financieel rendement op, dat snap ik, maar kan wel bijdragen aan anarchie en aan de hoge vlucht van ongeleide projectielen. Onvoorspelbare krachtsexplosies, die de basis zijn van spanning, sensatie – van kunst.

Doordat de werking van productiehuzen gaat verdwijnen en doordat de plekken die daarvoor in de plaats komen eerder een soort nagebootste gezelschappen worden voor de mensen met snel te herkennen talent, vergeten we het om deze stugge dieselmotor te koesteren. Vergeten we de gek, de nar, deze non-fittest. Vergeten we de dwarsligger die alles behalve een zielige figuur is, maar wel een kunstenaar in wording. Iemand die bestaansrecht heeft, die ruimte en middelen verdient – ook al kan hij niet op afroep zijn marketingstrategie en zijn publiciteitsplan tevoorschijn toveren.

Je herkent beschaving aan de wijze waarop er met zwakkeren, met dromers en onaangepasten wordt omgegaan. Een goeie overheid wil kunstenaars omdat ze weet dat een levende pels niet zonder het gekriebel van een paar luizen kan. Een goeie overheid organiseert haar eigen oppositie omdat ze weet dat we in een land waar we allemaal hetzelfde willen alleen maar op z'n Noord-Koreaans rustig kunnen gaan slapen.

En nu? Nu de overheid zich van deze basistaak meer en meer afwendt? Nu moeten het zelf doen. Twee dingen:

Laten de theaters en gezelschappen jaarlijks een klein bedrag aan wildcardgeld reserveren voor net afgestudeerde makers. Gokgeld. En dat hoeft niet veel te zijn. Het moet geld zijn dat je maar net kunt missen. Wie weet wordt het project van deze nieuwe podiumkunstenaar een wereldhit, misschien een flop. It's all in the game. Volgend jaar weer een kans. Wildcardgeld.

2: Geld is niet alles, is in feite maar een opstart. De kilometers die mijn generatiegenoten hebben afgelegd in het werkveld, (en dan bedoel ik dus de generatie van de fittest die zo net een beetje tot het establishment behoort, of je het nu leuk vindt of niet.) Die ervaringen die wij hebben opgedaan is goud waard. Echt! Ik doe dan ook een oproep aan die generatie voor een collectieve verantwoordelijk voor nieuwe makers. Wees gul met je kennis, wees gul met je netwerk. Laten we met elkaar uitvogelen hoe dit te doen. We kennen elkaar allemaal. Op de toneelschool heb je een mentor, daarna kom je in een zwartgat. Laten wij dat mentorschap verlengen. Als werkveldmentor. Neem een student van de toneelschool als protegé en leg met hen een jaarlang een traject af. Het jaar erop weer iemand anders. Een keertje afspreken in de kroeg of op een borrel is niet afdoende, laten we dit concreet, fundamenteel en structureel doen.

Op de allereerste dag van mijn opleiding aan de Toneelacademie in Maastricht stond Rene Lobo voor mij en mijn medeleerlingen. Rene Lobo was hoofddocent teksttoneel en hij brulde: "Heb je een talent voor rekenen, ga economie studeren. Heb je talent voor computers, ga IT leren. Er is geen werk in dit vak. Maar lukt het je toch om ergens aan de bak te komen luister dan goed: 96% van de dingen die je na school gaat doen is bagger. Van de resterende 4% is 2%

is wel aardig, de andere 2% veranderen je leven en van je publiek op de geweldigste manier. Dit vak is een nachtmerrie, maar wel één van de mooiste vakken op deze wereld.

Nu is het credo “wat een mooi vak”, iets wat een bepaalde generatie regisseurs en toneelspelers roepen, met hun glaasje witte wijn bij de hand. Vaak zeggen ze nog liever: “Het wás een mooi vak”. En die procenten van mijn leraar, die vind ik ook maar lariekoek. Maar zijn negatieve credo was zó radicaal dat het mij altijd heeft aangespoord om in ieder geval in mijn eigen leven iets aan die 96/4-balans te gaan doen.

In mijn toekomstdroom zie ik Rene Lobo in 2069 nog steeds lesgeven en zijn woorden brullen tegen verse toneelschoolstudenten. In mijn droom zie ik mensen zoals Jason, Cees, Ellen en David vernieuwend en onconventioneel theater maken. Misschien zal ik niet alles begrijpen van wat zij doen – als ik maar wel begrijp dat het gemaakt moet worden.

Ik droom ervan dat zij de essentie van het theater terugvinden. Ik droom dat zij die oude vorm kunnen laten passen bij hun nieuwe werkelijkheid. Ik hoop dat zij erin geloven, zoals ik dat doe. Ik hoop dat ze niet ophouden met wakend te dromen.

Jeroen De Man, 30 Augustus 2012 Amsterdam.